पोखरा-अर्चलबोटका पुनमगरहरुको **“सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाः एक अध्ययन”**

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
इतिहास विषयमा स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको दशौं पत्रको
प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

शान्तीदेवी राना

कक्षा रोल नं. ०१/२०७१

परीक्षा रोल नं.४८०२३६

त्रि.वि.वि.दर्ता नं.६-१-४८-९२६-९६

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस

२०७६

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय इतिहास विषयको मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायको स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रम अनुरुप श्री शान्तीदेवी रानाले कास्की जिल्ला 'पोखरा-अर्चलबोटका पुनमगरहरुको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । मेहनतपूर्वक तयार पारिएको यस शोध कार्यबाट म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

अर्जुनबहादुर भण्डारी

(सहप्राध्यापक)

इतिहास तथा संस्कृति विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मिति : २०७६।१०।१५

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय इतिहास विषयको मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायको स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रम अनुरुप श्री शान्तीदेवी रानाले कास्की जिल्ला 'पोखरा-अर्चलबोटका पुनमगरहरुको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक अध्ययन' विषयमा शोधपत्र तयार गर्नु भएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

विभागीय प्रमुख - सहप्रा.डा.राधाकुमारी भण्डारी जि.सी.

वाह्य परीक्षक - प्रा.डा. ज्ञानबहादुर कार्की

शोध निर्देशक - सहप्रा.अर्जुनबहादुर भण्डारी

मिति : २०७६।११।०६

प्राक्कथन

नेपाल एक बहुजातिय, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक मुलुक हो । यहाँ १२३ जातजातिको बसोबास रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यी जातिहरु कुनै बहुसङ्ख्यामा रहेका छन् भने कुनै अल्पसङ्ख्यक छन् । यिनै जातिहरु मध्येको एक मगर जाति पनि हो । जसको देशभरीको कूल जनसङ्ख्यामा तेस्रो ठूलो जातिको रुपमा उपस्थिति छ । मगर जातिभित्र विभिन्न थर र उपथर रहेका हुन्छन् । तिनै मध्येको पुनमगर पनि एक हो ।

पुनमगर भनिने मगर जातिको एउटा हाँगा नेपालको धौलागिरी भेकमा मूल थलो भएको समुदाय हो । धौलागिरी मूल थलो भएपनि हाल आएर यिनीहरु देशका विभिन्न भागमा बसाइँ सरी छरिएर रहेका छन् । विशेषगरी वि.सं. २०४७ पछि पोखरा बाग्लुङ भूपी शेरचन राजमार्ग बनेपछि धौलागिरी क्षेत्रबाट पोखरा बसाइँ सर्ने क्रम बढ्दो रहेको छ । सबै मगरहरु संस्कृतिमा अति धनी रहेका छन् । यी पुनमगरहरु पनि आफ्नो मौलिक संस्कृतिको लागि प्रख्यात छन् । धौलागिरीबाट विभिन्न भागमा बसाइँ सर्ने क्रममा जहाँजहाँ पुगेपनि यिनीहरुले आफ्नो संस्कृतिलाई सँगसँगै लगी अक्षुण राख्ने काम गरेका छन् । यीनै पुनमगरहरुको धर्म, संस्कृति, सामाजिक क्रियाकलापको बारेमा तथ्य सत्य प्रकाशमा नआएकोले सो उद्देश्य पुरा गर्न यस शोधकार्य तयार गरिएको हो ।

प्रस्तुत शीर्षकको शोधपत्रले केही हदसम्म भएपनि नेपालको सामाजिक लेखन र यसप्रति चासो राख्ने पाठकहरुलाई थप प्रेरणा र श्रोत हुने कुरामा विश्वस्त गरिएको छ । किनभने यो शोधपत्र तयार गर्दा स्थलगत भ्रमण गरी पुनमगर समुदायको विविध क्रियाकलापको अध्ययन, अवलोकन र अनुसन्धान

गरिएको छ । सूचनादातासँग प्रत्यक्ष अन्तरवार्ता लिनुको साथै मगरहरुको दैनिक क्रियाकलाप, खानपान रहनसहन, चाडपर्वको बारेमा प्रत्यक्ष अवलोकन भेटघाट गरी आँकडा संकलन गरिएकोले शोधपत्र वस्तुपरक र तथ्यपरक हुने विश्वास गरिएको छ । करिब १ वर्षको अथक प्रयासपछि तयार पारे पनि यस शोध पत्रमा केही कमी कमजोरी र गल्तीहरु हुन सक्छन् । किनभने आलोकाँचो लेखनशैली र अपरिपक्वताको बावजुद यो शोधपत्र तयार गरिएकोले यसलाई अन्यथा नमानी एक ऐतिहासिक श्रोत रुपमा लिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयको इतिहास विषयमा स्नातकोत्तरको दशौँ पत्रमा रहेको शोधपत्र लेखनको सन्दर्भमा मैले यिनै पुनमगरहरु मध्ये पोखराको अर्चलबोट क्षेत्रमा रहेका पुनमगरहरुका विभिन्न सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक पक्षको अध्ययन गर्ने प्रयास गरेकी छु । यो अध्ययनले यो समुदायको थोर बहुत जानकारी प्रकाशित हुने कुरामा म विश्वस्त छु । यो सानो प्रयासले आगामी दिनहरुमा पुनमगरहरुको अध्ययन गर्ने अरु विद्वत महानुभावहरुलाई थोरै भएपनि सहयोग पुग्नेछ भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु ।

यस विषयमा अनुसन्धान गर्ने क्रममा मलाई हौसला एवम् सल्लाह दिनुहुने आदरणीय गुरु तथा पृथ्वीनारायण क्याम्पस इतिहास तथा संस्कृति विभागका प्रमुख सहप्रा.डा. राधाकुमारी भण्डारीज्युलाई म कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । साथै यो शोध कार्यमा शोध निर्देशकको रुपमा मलाई निर्देशन गर्नुहुने सहप्राध्यापक अर्जुनबहादुर भण्डारी प्रति म विशेष कृतज्ञता जाहेर गर्दछु । यसैगरी मलाई अनुसन्धानको क्रममा सघाउनुहुने साथी सर्वदा पुनका साथै पुन समुदायका विज्ञ तथा अन्य महानुभावहरुलाई पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यसैगरी यो शोध कार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा सामग्री जुटाइदिने तथा सल्लाह सुझाव दिनुहुने मेरा दाजु स्ट्रगल रानाप्रति पनि म कृतज्ञ छु । कम्प्युटर प्रिन्ट तथा सम्पूर्ण सेटिङ कार्य म आफैंले गरेको हुँदा कुनै कमी कमजोरी भएमा म आफैं जिम्मेवार हुनेछु । अन्तमा, यहाँ नाम उल्लेख गर्न छुटेका विभिन्न महानुभावहरु तथा गुरुवर्गप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्यांकनका लागि इतिहास तथा संस्कृति विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरासमक्ष पेश गर्दछु ।

शान्तीदेवी राना

कक्षा रोल नं. ०१/२०७१

परीक्षा रोल नं.४८०२३६

त्रि.वि.वि.दर्ता नं.६-१-४८-९२६-९६

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस,

पोखरा ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

प्राक्कथन

विषय सूची

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १ - ३

१.२ समस्या कथन ३ - ४

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ४ - ५

१.४ अध्ययनको महत्व ५

१.५ अध्ययनको सीमा ६

१.६ पूर्व साहित्य समीक्षा ६ - ८

१.७ अध्ययन विधि ८ - ९

१.८ अध्ययनको संगठन १०

परिच्छेद दुई : मगर जातिको उद्‌गमस्थल तथा आगमन

२.१ उत्पति ११ - १४

२.२ मगर शब्दको नामकरण १५ - १७

२.३ उद्‌गमस्थलको परिचय १७ - १८

२.४ पुनमगरको उत्पति १८ - २२

२.५ नेपालमा जातीय व्यवस्थाको स्थापना २२ - २५

परिच्छेद तीन : पुनमगरहरुको बसाइँसराइ प्रक्रिया

३.१ पुनमगरहरुको बसाइँसराइ प्रक्रिया २६ - २७

३.२ पुनमगर जातिको बासस्थान २७ - २९

परिच्छेद चारः पोखराका पुनमगरहरुको सामाजिक अवस्था

४.१ सामाजिक अवस्था ३० - ३१

४.१.१ पुनमगरहरुले प्रयोग गर्ने भाषा ३२

४.१.२ धर्म ३३ - ३४

४.१.३ पुनमगरहरुले प्रयोग गर्ने भेषभुषा ३४ - ३५

४.१.३.१ पुरुष ३५

४.१.३.२ महिला ३५ - ३६

४.१.४ पुनमगरहरुले प्रयोग गर्ने गरगहना ३६

४.१.४.१ पुरुष ३६

४.१.४.२ महिला ३७

४.१.५ खानपान ३७ - ३८

४.१.६ मगर समुदायका चाडपर्व तथा पूजाआजाहरु ३८ - ३९

४.१.७ मगरहरुको गीत तथा नाचगानहरु ३९ - ४०

परिच्छेद पाँचः पोखराका पुनमगरहरुको सांस्कृतिक अवस्था

५.१ सांस्कृतिक अवस्था ४१ - ४२

५.२ पुनमगरहरुले मनाउँदै आएका चाडपर्व तथा संस्कारहरु ४२ - ४४

५.२.१ न्वारन ४५ - ४६

५.२.२ बच्चाको नामकरण ४६

५.२.३ छैंठी ४६ - ४७

५.२.४ बाहिर निकाल्ने कार्य ४७

५.२.५ भात खुलाई कार्यक्रम (पास्नी) ४७ - ४९

५.२.६ विवाह ४९ - ५०

५.२.७ दाइजो प्रथा ५० - ५१

५.२.८ मृत्यु संस्कार ५१ - ५२

परिच्छेद छ : पोखरा अर्चलबोटका पुनमगरहरुको आर्थिक अवस्था

६.१ पुनमगरहरुको आर्थिक अवस्था ५३ - ५४

६.२ पुनमगरहरुको पेशागत स्थिति ५४ - ५५

६.३ पुनमगरहरुको आवास क्षेत्र ५५ - ५६

६.४ पारिवारिक रोजगारीको संख्यात्मक विवरण ५६ - ५७

६.५ पुनमगरहरुको रोजगारीका स्रोतहरु ५७ - ५८

परिच्छेद सात : निष्कर्ष **५९ - ६०**

अन्तर्वार्ता प्रश्नावली ६१ - ६२

सन्दर्भ सामग्री **६३ - ६५**

अनुसूची

परिशिष्ट